

УДК 37.037

**АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У
ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ****О.Г. Крахмальова**

Успішне розв'язання завдань морального виховання учнівської молоді на сучасному етапі розвитку освіти в Україні великою мірою залежить від глибоко продуманого, творчого використання педагогічної спадщини минулого. Загальнолюдські і морально-духовні цінності формуються на основі людських взаємин протягом життя і діяльності багатьох поколінь, поступово збагачуючись цінностями різних цивілізацій і культур, передаються у спадок наступним поколінням як дорогоцінний скарб.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Кожна нація має свої багатовікові традиції виховання. Народна педагогіка, народна мораль є джерелами моральності дітей та дорослих. Використовуючи все найкраще, нагромаджене в освіті і вихованні протягом століть, педагогіка 90-х років ХХ століття робить свій внесок у підготовку вчителів, їхнє духовне і моральне збагачення, а також у формування особистості прийдешніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

У вітчизняній педагогіці особлива увага надавалася проблемі гуманізації школи. Г. Ващенко, М. Грушевський, А. Макаренко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, П. Юркевич всією своєю педагогічною діяльністю стверджували цінність людської особистості.

Педагоги-новатори 80-х років ХХ ст. (Ш. Амонашвілі, І. Волков, О. Дубровський, Є. Ільїн, С. Лисенкова, Є. Сазонов, В. Шаталов та ін.) у своїй теоретичній і практичній діяльності керувалися принципами гуманістичної педагогіки, вважаючи педагогіку співробітництва тим шляхом, що буде стимулювати у дитини прагнення до самоосвіти, самовиховання та саморозвитку.

Отже, проблема одухотворення людини є однією із найбільш складних і актуальних у наш час. Так, кращі представники науки про людину (Платон, Р. Декарт, Д. Локк, І. Кант, Г. Гегель, А. Шопенгауер, Г. Сковорода, П. Юркевич, В. Вернадський, М. Бердяєв, К. Юнг, Е. Фромм, С. Франк, Є. Ільїн, С. Рубінштейн та іншої) визнають духовне життя людини як основу її існування.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Практика народного виховання передбачає формування в кожної людини моральних оцінок з позицій добра, справедливості, що впливає з народного поняття моралі. Кожна нація, народ протягом своєї історії не тільки виробили кодекс моралі та честі, але й знайшли засоби передачі тих норм від покоління до покоління.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Мета нашого дослідження – дати аналіз стану проблеми формування загальнолюдських моральних цінностей у вітчизняній та зарубіжній педагогічній літературі

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Першоджерелами гуманних ідей в історії педагогічної думки стали філософські концепції представників епохи античності. У Стародавній Греції і Римі зародилися перші елементи педагогічної теорії, яка тоді ще не виділялася з філософії в окрему науку. Найвидатніші філософи того часу були одночасно і виразниками педагогічних теорій античного світу. Елементи гуманістичних відносин проявлялися в процесі навчання та виховання молодого покоління. У свій час Платон говорив, що сама непоправна помилка лікарів полягає у тому, що вони прагнуть лікувати тіло людини і не прагнутьвилікувати її душу; однак душа і тіло являють собою єдине ціле, їх не можна лікувати нарізно.

Заслуговує на увагу книга “Повчання” Володимира Мономаха дітям, в якій великий князь заповідав нащадкам творити добро, шанувати старих і молодих, ”не лютувати словом, не ганьбити нікого у розмові, не сміятися багато. Найбільше застерігав Мономах нащадків від брехні, пияцтва і облуди. У «Повчанні» сильно звучить ідея залежності долі людини, а з тим і цілої країни від етичних вартостей провідника народу, від його високої християнської етики. Тому в “Повчанні” – не тільки глибокі християнські засади, велика гуманність, але й мудрість, лицарство, шляхетність володаря. Дітям він заповідав те, як належить жити в світі, яких законів слід дотримуватися.

Уже в добу Середньовіччя стали поширюватися світська філософія і культура, відновлюватися загальнолюдські моральні цінності. Почала докорінно змінюватися і система освіти. Поступово виникали школи гуманістичного спрямування. У середні віки гуманістична освіта була безпосередньо пов'язана з розвитком гуманізму. Проблема гуманізації розглядалася в аспекті аналізу педагогічного впливу на особистість, а гуманістичні цінності – як засіб і мета виховання. Школа невід'ємна від народу, вона має утверджувати загальнолюдські та національні цінності, втілені у традиціях, вироблених і впроваджених у життя народною педагогікою країн світу й французькою народною педагогікою зокрема.

Принцип гуманізму був провідною течією у Франції в добу Відродження. Він став вираженням нового світосприймання і розуміння сутності людини та її земного буття. Ідеалом у цей період була духовно вільна, гармонійно розвинена, високо освічена та культурна особистість. Ф. Рабле, М. Монтень, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фенелон і ряд інших представників французької нації були виразниками народнопедагогічної думки, яка підтримувала ідею виховання підростаючих поколінь у дусі гуманізму.

Ідеалом виховання французького народу є морально й фізично здорова особистість, палкий патріот своєї Вітчизни, працьовитий, кмітливий громадянин, який з великою пошаною ставиться до батьків, вміє бути гречним у поведженні з жінками та іншими членами суспільства.

Прототип гуманної особистості француза постає перед нами через героїв усної народної творчості. Втілення цього ідеалу здійснюється завдяки передачі з покоління в покоління народних

традицій та звичаїв, участі молоді у повсякденному житті дорослих членів суспільства, навчанні, праці, календарно-обрядових діях та іграх.

Виховний ідеал французької етнопедагогіки визнає неповторність кожного індивіда, базується на взаєминах членів суспільства на засадах довіри, любові, взаємоповаги, рівності. Народнопедагогічна система Франції проникнута почуттями людяності, гідності, добра, милосердя, доброзичливості та добродійності.

У процесі культурно-освітнього зростання української нації велику роль відіграли братські школи XVI – XVII ст. у Львові, Луцьку, згодом у Києві. Центром розвитку системи освіти того часу стала Києво-Могилянська академія, яка була відкрита в 1632 році на Подолі (в тому ж будинку, де вона міститься й зараз). Визначну роль у її створенні та розбудові відіграв Петро Могила – лаврський ігумен, згодом митрополит, видатний просвітител. Разом із своїми однодумцями він зумів створити в колегії інтелектуальну атмосферу, вивести її в число першорядних навчальних закладів Європи.

У XVII – XVIII ст. філософи нової доби (І. Кант, Г. Гегель, Л. Фейєрбах) розкрили нові теми, з'ясували складні проблеми, пов'язані з вивченням особливостей пізнання людиною свого тіла і душі, емоційно-морального ставлення до себе і вольової саморегуляції поведінки. Представники німецької класичної філософії шукали сферу справжнього культурного існування і розвитку людини у сфері духу, у сфері моральної (Кант), естетичної (Шиллер) або філософської (Гегель) свідомості.

Відомо, що XVII – XVIII ст. в історії називають “новим часом”. На розвиток науки, культури, освіти вплинули буржуазні революції, які відбулися в Нідерландах, Англії, Франції. Джон Локк вважав, що добро є те, що збільшує задоволення і зменшує страждання, досягнення цього і є щастя, прагнення до якого є підставою усякої свободи.

Так, Ян Амос Коменський вважав, що естетика розвиває гармонію та прагнення до неї, а гармонія в свою чергу є коренем благонравія в людині.

Ж.А. Кондорсе в своїх працях закликав до такої освіти, яка б давала можливість зробити щасливішими себе та інших, вела б до загального добра. Під впливом машинного виробництва у XIX ст.

загострилася проблема морально-етичних ідеалів та якостей особистості.

Послідовник Й. Песталоцці Адольф Дістервег у своїх творах закликає до “загальнолюдяної освіти”, причому під цим терміном він розуміє розвиток інтелекту, пробудження добрих почуттів, закріплення сили волі. Дістервег виступав проти освіти, яка давала б знання, спрямовані на корисливі інтереси особистості. Він висуває ідею освіти, співзвучну природі та культурі.

Німецький педагог І. Герbart одним з найважливіших завдань навчання та виховання вважав духовність та моральність особистості.

Вихованню людини як творця, автора свого власного життя, співтворця та хранителя життя і розуму на Землі – унікальну ланку в еволюції Всесвіту приділяли велику увагу такі відомі зарубіжні педагоги-гуманісти, як А. Маслоу, К. Роджерс, В. Саймон, С. Франк, Е. Фромм, Ш. Фур’є. На їхню думку, сучасні школи руйнують людський дух, розум і серце, тому, за концепцією педагогів-гуманістів, у сучасній школі необхідно надавати пріоритет морально-емоційному вихованню, що сприяє гуманізації та одухотворенню педагогічного процесу.

Проблеми формування особистості традиційно привертати увагу різних психологічних шкіл. Відомі західні психологи (А. Дістервег, Дж. Дьюї, Е. Клапаред, Е. Торндайк та ін.) зверталися до педагогічної проблематики. Одним із відомих філософів і педагогів США ХХ ст. був Дж. Дьюї [86]. Педагогічні погляди Дж. Дьюї певним чином асимілювали деякі положення видатних педагогів минулого – Ж-Ж. Руссо і Ф. Фребеля, Й. Песталоцці та Й. Герbart. Дж. Дьюї та його послідовники головну мету виховання вбачали в тому, щоб сприяти формуванню ціннісних орієнтацій в самореалізації особистості.

Виховання в українській народній педагогіці розуміється як формування кращих моральних рис українського народу – совісті, правдивості, гідності, милосердя тощо.

Народна педагогіка охоплює такі провідні, органічно пов’язані між собою напрями виховання: моральні, трудові, розумові, естетичні і фізичні. Практика народного виховання передбачає формування в кожній людини моральних оцінок з позицій добра, справедливості, що впливає з народного поняття моралі: моральний той, хто цнотливий,

шляхетний, добродієний, праведний. В основу моральності народна педагогіка кладе любов до Батьківщини, ставлення людини до праці, до людей і до самого себе .

Моральне виховання розглядається в педагогіці як цілісний процес, спрямований на формування у дітей та молоді моральної свідомості, моральних почуттів та моральної поведінки. У процесі виховання суспільні норми мають перетворюватися на внутрішні регулятори поведінки кожної людини. Усвідомлені і засвоєні людиною моральні принципи набувають нових функцій саморегуляції, стають основою самовдосконалення особистості, а через це й суспільства.

Сучасний цивілізований світ все більше переконується в тому, що без вирішення проблеми розвитку духовності стає неможливим подальший соціальний прогрес. Людством накопичено величезні матеріальні та духовні цінності, людина оволоділа засобами впливу на навколишній світ. Історично разом зі зміною життєвих обставин змінюється духовна сутність людини. Молода українська держава, дбаючи про відродження національної системи освіти, на базі широкого застосування народної педагогіки, національної культури вбирає все краще, що існує у світовій педагогічній думці, розглядає його через призму потреб і національної самобутності нашого народу.

Першим із видатних українських педагогів минулого, хто збагнув силу й велич народної педагогіки та сказав про неї своє авторитетне слово, був Г. Сковорода. Великого значення просвітитель надавав положенню про необхідність взаємодопомоги і дружби між учителем і учнями, поваги й любові до дітей, гуманного ставлення до них. Тільки щиро люблячи своїх вихованців, учитель може успішно формувати їхнє моральне обличчя, збуджувати й утверджувати в них любов до людей. Завдання вчителя – своєчасно розкрити внутрішній світ дитини і спрямувати її діяльність на правильний шлях, учитель зобов'язаний оберігати дитину від шкідливих зовнішніх впливів, сприяти розкриттю і формуванню її природних можливостей.

Т. Шевченко надавав великого виховного значення народній педагогіці. Він пишається педагогічним генієм народу, стверджуючи, що так ніхто не вміє виховувати дітей, як трудящі. Із захопленням він пише про трудові сім'ї, де підтримуються теплі і щирі родинні взаємини, що має вирішальне значення в правильному вихованні дітей.

Ім'я славетного педагога К. Ушинського ввійшло в історію світової педагогіки як ім'я великого теоретика і практика, сміливого перетворювача справи виховання й освіти, борця за виховання підростаючого покоління з урахуванням національних витоків. За твердим переконанням К. Ушинського, педагог, пізнаючи закони людського розвитку, стає справжнім творцем особистості дитини. Особистість педагога, як підкреслював К. Ушинський, має бути зразком моральності не тільки для дітей, а й для дорослих. Отже, великого значення надавав педагог моральному вихованню учнів. Костянтин Дмитрович застерігав учителів від формалізму й чиновництва у справі виховання молодого покоління: те, чого хочеш досягти у вихованні учнів, спершу виховай у собі; якщо хочеш розвинути у своїх вихованців чесність, правдивість, гуманність, почуття патріотизму, обов'язку, твердість характеру, то розумно, без деспотизму і паличної дисципліни виховуй ці прекрасні почуття у дітей власним прикладом. Вчитель, на думку К. Ушинського, повинен мати ще такі якості, як терплячість та наполегливість, щирість та відвертість, емоційність та любов до дітей.

А. Макаренко розглядав народну педагогіку як золотий фонд педагогіки наукової. Він черпав з народної виховної мудрості й повертав її народові в новому виді. А. Макаренко робить висновок, що батькам не слід забувати та ігнорувати в роботі з дітьми такий важливий засіб виховання, як формування духовних потреб. Повага до особистості передбачає і пред'явлення вимог до дитини. Педагогічні праці А. Макаренка проникнуті думкою про індивідуальний підхід до дитини, глибоке проникнення у світ її почуттів і переживань.

Думки А. Макаренка про народну педагогіку знайшли підтримку й подальший розвиток у його послідовників. До найбільш відомих серед них належить видатний педагог В. Сухомлинський.

В. Сухомлинський багато писав про виховання гуманності, людяності через творення добра людям. В. Сухомлинський стверджував, що майстерність вихователя полягає в умінні вчителя відкрити буквально перед кожним, навіть найбільш важким в інтелектуальному розвитку учнем, ті сфери його духу, де він може досягти вершини, проявити своє "Я", черпати сили з джерела людської гідності.

В процесі оволодіння знаннями кожна дитина має переживати радість досягнення, усвідомити свої можливості, повірити в себе. Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити сприятливі умови, атмосферу, які б забезпечили психологічний комфорт кожному школяру, допомогти учневі відчувати любов людей, які його оточують, набуття почуття власної гідності, осягти цінність власної індивідуальності. В.Сухомлинський, розкриваючи в своїх працях вічні загальнолюдські цінності, стверджував, що особистість має бути глибше і ширше своєї професії, її основне призначення – творити нове. Тому вчителі мають бути передусім носіями культури, а не передавачами знань.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку

Тож означена нами проблема у загальнопедагогічному аспекті більш ширша, ніж методична. Узагальнений аналіз теорії і практики морального виховання як в історичному аспекті, так і в сучасній літературі свідчить про важливість комплексного, цілісного підходу до пояснення методичного апарату, виділенню психолого-педагогічних механізмів процесу морального розвитку особистості.

Література

1. Бондаренко Г.І. Загальнолюдські й національні морально-духовні цінності як основа формування особистості // Проблеми освіти / Науково-методичний збірник, вип. 20, – К.: 2000. – С.193-201.
2. Вергазова Л.Г. Особливості морального розвитку дитини в умовах сьогодення // Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі / Наукові праці міжнародної науково-практичної конференції 27-29 вересня 1999 року. – Слов'янськ, 1999. – С.151-153.
3. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітеру та національного характеру // Сучасність. – 1998. – №5. – С.69.
4. Гуманітарна освіта України на межі століть: Науковий семінар 2-3 жовтня 2000р.: Збірник наукових праць. – вип.4. – 2001. – 192с.

5. Зеленов Е.А. XXI столетие: Восхождение цивилизационного воспитания / сб. Педагогика: XXI век, Луганск, – ”Знание”, 2002.– 161с.
6. Зосимовский А.В. Критерии моральной воспитанности // Вестник Московского университета. Сер.14. Психология. – 1998. – №2. – С.67-73.
7. Левицька О.І. Моральний розвиток особи. – К.: Політвидав України, 1990. – 174с.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании. – 2-е изд. – М.: 1975.– С.14.

Успешное решение заданий морального воспитания ученической молодежи на современном этапе развития образования в Украине в большой степени зависит от глубоко продуманного, творческого использования педагогического наследства прошлого. Общечеловеческие и морально-духовные ценности формируются на основе человеческих взаимоотношений в течение жизни и деятельности многих поколений, постепенно обогащаясь ценностями разных цивилизаций и культур, передаются в наследство следующим поколениям как драгоценное сокровище.

The successful decision of tasks of moral education to student's young people on the modern stage of development of education in Ukraine in large part depends on deeply carefully thought out, creative use of pedagogical inheritance of the past. Common to all mankind and morally-spiritual values are formed on the basis of human mutual relations during life and activity of many generations, gradually enriched by the values of different civilizations and cultures, passed to in an inheritance the next generations as precious treasure.

Крахмальова О.Г. – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.